

Tapas *

B.H.SLICHER VAN BATH

Voor het eerst ziet thans een bundel met artikelen over de Latijnsamerikaanse geschiedenis het licht, geschreven door uitsluitend Nederlandse historici. Met alle bescheidenheid die een dergelijke jonge tak van de Nederlandse historische wetenschap past, is dit toch een gedenkwaardige en heuglijke gebeurtenis; een mijlpaal in een ontwikkeling, die - achteraf bezien - vrij snel is gegaan.

Binnen de kleine kring van de Nederlandse Latijnsamerikanisten was de geschiedenis een laatkomer. De interesse voor Latijns-Amerika bestond oorspronkelijk voornamelijk bij economen met het oog op de handel en scheepvaart. Na de Tweede Wereldoorlog waren vooral de niet-westers sociologen betrokken bij het ontwikkelingswerk in dit continent. In de jaren zeventig verplaatsten zij hun werkzaamheden grotendeels naar Afrika en enkele Aziatische landen, waar de armoede nog groter was.

In de opleiding van de studenten in de economie, niet-westerse sociologie en culturele antropologie werd het soms nuttig geoordeeld, dat dezen enig inzicht hadden in de historische achtergrond van de landen waarheen zij zouden worden uitgezonden. Geschiedenis was een bijvak, waarvan een zeker nuttig effect werd verwacht. De taak was voorlichtend, waarbij niet werd gedacht aan het verrichten van zelfstandig onderzoek. In de praktijk bleek echter al spoedig, dat er enkele studenten waren die voor hun doctoraal- of ingenieurs-scriptie toch dieper op een historisch onderwerp wilden ingaan. Voor zover het de opleiding in Wageningen betrof, kon men agrarische studenten aantreffen, die werkten in de archieven in Lima, Santiago de Chile en

* 'Tapas' zijn kleine hartige hapjes, die gepresenteerd worden bij een aperitief; zij dienen om de eetlust op te wekken voor het daaropvolgende diner.

Bogotá, en in Colombo en Jaffna op Sri Lanka. In Leiden en in andere universiteitssteden heeft zich een soortgelijke ontwikkeling voorgedaan. Zonder al te overdreven verwachtingen laat het zich aanzien, dat aan de bijvak-functie van de Latijns-amerikaanse geschiedenis voor studenten in de economie, niet-westerse sociologie, culturele antropologie en in het bijzonder voor studenten in het Spaans en de Latijnsamerikaanse cultuur, steeds behoefte zal blijven bestaan.

Laat was ook de vervulling van de historische post op het CEDLA, het interuniversitair instituut, waarin zes wetenschappers verenigd zijn voor de bestudering van Latijns-Amerika: economie, sociologie, culturele antropologie, politicologie, geografie en geschiedenis. De beide laatstgenoemde vakken waren de posten die het laatst werden vervuld.

In Nederland heeft het ontstaan en de eerste ontwikkeling van de Latijnsamerikaanse geschiedenis plaatsgevonden buiten de historische wereld. Voor het ondergeschoven kind van Clio moest nog een plaatsje worden ingeruimd aan de reeds druk bezette dis. Met de steeds voortschrijdende specialisatie van de geschiedenis naar tijdperk, onderwerp en geografisch gebied is echter vrijwel geen enkele historicus erg gelukkig. Al spoedig rijst de vraag: "Is dat nu wel nodig?", en dan vooral gezien vanuit Nederlands standpunt. Inderdaad zijn in het verleden de relaties tussen Nederland en Latijns-Amerika nimmer zeer innig geweest. Enigermate verwonderlijk is dat wel, omdat Nederland in dit werelddeel koloniën had. Evenwel, zoals Nederland in Europa een wat insulaire positie heeft ingenomen, zo werden ook Suriname en de Antillen los gezien van hun Latijnsamerikaanse omgeving.

Op het eerste gezicht lijkt het nut voor historici om studie en onderzoek te verrichten op het gebied van de Latijnsamerikaanse geschiedenis gering, maar er zijn verschillende redenen op te noemen, waarom studenten bij dit continent betrokken zijn. De betekenis van Latijns-Amerika in de wereld in haar geheel is na de Tweede Wereldoorlog sterk toegenomen. De interesse kan gewekt zijn door de problematiek op het gebied van de politiek, de godsdienst, de sociale omstandigheden of de economie, maar er is ook de bloei op het terrein van de literatuur, de architectuur, de muziek en de film. Ook hier ziet men weer, dat de

historische belangstelling een secundair gevolg is van een interesse die op een ander terrein is ontstaan. Op zichzelf schuilt in een emotionele betrokkenheid bij een onderwerp geen kwaad, mits men zich dit voortdurend bewust is en toch streeft naar een zo objectief mogelijke behandeling van de stof. De historicus is rechter, geen advocaat.

Naar mijn mening ligt de betekenis van de Latijnsamerikaanse geschiedenis op een ander vlak. In dit continent treft men na de verovering door de Spanjaarden en Portugezen en na de aanvoer van slaven uit Afrika, drie culturen aan: de Indiaanse, de Europese en de Afrikaanse cultuur. De Europese cultuur in haar Iberische vorm kwam deels in botsing met de beide andere, maar zij heeft zich er ook deels vermengd. De confrontatie van de culturen verschaft ons de gelegenheid om onze eigen Europese cultuur beter te leren kennen. In Europa zelf missen we het vergelijkingsmateriaal; in de overige gebieden van de Europese expansie hebben nooit confrontatie en vermenging op een dergelijk omvangrijke schaal plaatsgevonden. In de gebieden met oude culturen zoals Voor-Azië, India, China en Japan, is de kleine groep Europeanen altijd een geïsoleerde minderheid gebleven. In Noord-Amerika, Australië en Nieuw-Zeeland hebben de inheemse volken en daarmee ook hun culturen, het onderspit gedolven. Op cultureel gebied is dat wat in Latijns-Amerika is gebeurd, een uniek historisch proces. Dit verdient om grondig bestudeerd te worden, al zou zulks alleen maar voor onze zelfkennis zijn.

Er is echter nog een andere reden die pleit voor bestudering van de Latijnsamerikaanse geschiedenis. De wereld waarin de mens leeft, wordt voortdurend kleiner; alle afstanden zijn teruggebracht tot enkele uren vliegen. Voor studenten is het niet ongewoon om stof voor hun scriptie of dissertatie te verzamelen in de verst verwijderde landen op aarde. Nederlandse astronomen verrichten hun onderzoeken in Chili en Hawaï. Door de televisie worden niet alleen rampen, zoals de aardbeving in Mexico en de vulkaanuitbarsting in Columbia, maar ook de ongelijke sociale verhoudingen en de armoede in een aantal Latijnsamerikaanse landen in de huiskamer gebracht. Europese vrijwilligers helpen in Nicaragua, ballingen uit dictatoriaal geregeerde landen in Latijns-Amerika zoeken een toevlucht in Europa.

In een wereld waarin men zo met elkaars lot is verbonden, wordt het noodzakelijk, dat men elkaars culturen en geschiedenis leert kennen. Men kan een groeiende vraag naar wereldgeschiedenis verwachten. Bij een rondreis langs verschillende universiteiten in de Verenigde Staten constateerde de president van de 'American Historical Association' dit tot zijn verwondering¹. Men heeft genoeg van de geschiedenis van de Verenigde Staten en Europa. Vooral op de middelbare scholen schijnt de behoefte aan wereldgeschiedenis groot te zijn. De leraren kunnen echter aan deze vraag moeilijk voldoen, omdat zij de opleiding ervoor missen. De vraag naar wereldgeschiedenis zal mede zijn veroorzaakt door de toegenomen stroom van immigranten naar de Verenigde Staten, afkomstig uit de Derde Wereld-landen. De vloed van migranten richt zich niet uitsluitend op de Verenigde Staten, maar evenzeer op vele Europese landen. De wereldgeschiedenis is niet iets utopisch, maar een vraag waaraan vandaag of morgen moet worden voldaan. In een dergelijke wereldgeschiedenis zal ruime aandacht moeten worden besteed aan de geschiedenis van Latijns-Amerika. Langs deze weg opent zich de mogelijkheid om vanuit onze eigen Europese cultuur de betekenis van andere culturen te leren kennen. Het is een 'eye-opener', waardoor enerzijds onze Europese cultuur gerelativeerd wordt en anderzijds de ontvankelijkheid om andere culturen beter te willen begrijpen, wordt verhoogd.

Een lange lijst van leemten op het gebied van de Latijns Amerikaanse geschiedschrijving kan worden opgesteld, maar het heeft weinig zin een planning voor onderzoek te programmeren als er vrijwel volledige zekerheid bestaat, dat dit toch niet kan worden uitgevoerd. Het is eveneens mogelijk een 'status questionis' te schrijven over allerlei theorieën en problemen: betreffende de 'hacienda', de 'dependencia', de relatie tussen feodalisme en kapitalisme, de verhouding tussen kerk en staat, de rol van de creolen in het ambtelijk apparaat, de bevolkingsgroei en de verpaupering, de sociale ongelijkheid, de rassentegenstellingen, de rol van de militairen in de politiek, de schuldenlast, etc. Kortom, de problematiek in verleden en heden van Latijns-Amerika is zo omvangrijk, dat er hele bibliotheken vol aan zijn

gewijd, evenwel zonder dat daardoor de oplossing van de problemen veel dichterbij is gebracht. Bij de analyse van een probleem springen er tien nieuwe op. De historicus zal zich vaak hulpeloos en machteloos voelen.

Wat de geschiedenis betreft, kan men de euvelen in enkele vuistregels samenvatten, waarbij echter in het oog moet worden gehouden, dat door de generalisaties - nodig in verband met het korte bestek van deze inleiding - onrecht wordt gedaan aan meer gespecialiseerd en gedetailleerd onderzoek. De bezwaren tegen het onderzoek kunnen in het algemeen als volgt worden samengevat:

- a. te eurocentrisch;
- b. te statisch, geen ontwikkeling in de tijd; een collectie afzonderlijke foto's, geen film;
- c. te uniform; Latijns-Amerika wordt als een gelijkvormige eenheid beschouwd, zonder acht te slaan op nationale en regionale diversiteit;
- d. te weinig kritisch, vooral ten aanzien van bronnenmateriaal van kwantitatieve aard; te lichtgelovig met betrekking tot de toepassing van wetten, verordeningen en koninklijke besluiten.

De bovenstaande vier punten verdienen enige toelichting.

Bij het eurocentrisme wordt de aandacht teveel op Spanje en Portugal gericht; de beide andere culturen blijven daardoor sterk onderbelicht. Met betrekking tot de Indiaanse cultuur wordt dientengevolge de continuïteit met het pre-Columbiaanse verleden over het hoofd gezien. Terwijl die voortzetting er wel degelijk was: in de laagste bestuursorganen, het belastingstelsel, de economie, in allerlei gebruiken, in de medische verzorging en zelfs, ondanks de kerstening, in de godsdienst. Bij de nakomelingen van de geïmporteerde slaven heeft men een duidelijke band kunnen constateren met de bewoners van de gebieden in Afrika waar zij oorspronkelijk vandaan kwamen.

Pas de laatste tijd zijn de historici zich bewust geworden, dat de Indianen en de slaven over veel meer middelen tot verzet en tegenstand beschikten dan alleen het openlijke geweld van opstand en moorden. Vooral de Indianen waren zeer bedreven in het vinden van mogelijkheden voor tegenstand langs juridische weg: zij waren fanaat in het voeren van processen.

Het eurocentrisme komt sterk naar voren op economisch terrein. De onderzoekers - zowel historici als economen en sociologen - worden als het ware gebiologeerd door de produktie voor, de uitvoer naar en de handel op Europa, daarbij vergetend dat de Amerikaanse landen ook nog een eigen economisch leven hadden. Tot in deze eeuw was vrijwel overal het merendeel van de beroepsbevolking in de agrarische sector werkzaam. Op de landbouwbedrijven werd in hoofdzaak geproduceerd voor de eigen behoeften en voor de verkoop op lokale en regionale markten. Ook nijverheid en handel waren vooral op de naaste omgeving gericht. Door de bodemgesteldheid lagen de meeste nederzettingen geïsoleerd, het transport, voor zover dit niet per schip kon geschieden, was als gevolg van de hoge kosten van geringe omvang; de wegen waren vaak onbegaanbaar en de rivieren door watervallen en stroomversnellingen onbevaarbaar.

In vrijwel alle handboeken over de Latijnsamerikaanse geschiedenis domineren drie belangrijke feiten het geschiedverhaal: de verovering met de daarop volgende kerstening door de veroveraars en de vestiging van hun gezag, de strijd voor de onafhankelijkheid en in de jongste tijd de overheersende positie van het buitenlandse kapitaal. Nog steeds krijgt men de indruk, dat tussen 1570 en 1770 de klok in Latijns-Amerika heeft stilgestaan en dat er tussen 1830 en 1930 ook niets gebeurde, behalve de opvoering van een wat wonderlijk folkloristisch spel van stoelendansende presidenten. Aan het onderzoek naar de veranderingen in deze toch lange perioden van tweehonderd en honderd jaar is haast nog niets gedaan. Het beeld van lange perioden van rust of stilstand, slechts onderbroken door enkele kortstondige uitbarstingen van activiteit, is zeker onjuist. Onduidelijk is evenwel hoe de schommelingen zijn verlopen. Op economisch gebied denkt men haast vanzelfsprekend aan conjunctuurgolven.

Een andere klacht is die van uniformiteit. De gedachte van een gelijkvormig Latijns-Amerika wordt in het bijzonder ingegeven door de overheersende positie van het Spaans en het Portugees. Hierin komt zeer zeker een culturele eenheid tot uitdrukking, maar deze strekt zich niet tot alle terreinen van de mens en de natuur uit. Men vergeet dan, dat het hier gaat om

een zeer uitgebreid gebied. Van de Río Grande tot Kaap Hoorn is dezelfde afstand als van Stockholm tot Kaapstad. Alleen al de kustlengte van een middelgroot land als Peru beslaat een afstand van Amsterdam tot iets ten zuiden van Madrid. Er bestaan in Latijns-Amerika tussen de gebieden grote verschillen in klimaat, geografische gesteldheid, en wat de bewoners betreft, in etnische samenstelling, levenswijze, ontwikkeling en welvaart.

In vele handboeken over de Latijnsamerikaanse geschiedenis vallen de auteurs van het ene uiterste in het andere. Bij de behandeling van de koloniale tijd vormt Spaans Amerika één uniform blok, waaraan dan nog een los brokje Brazilië is toegevoegd. Zodra echter de onafhankelijkheid wordt bereikt, valt de monoliet uiteen in vijftien stukken; de geschiedenissen van alle staten afzonderlijk worden op een rijtje afgehandeld; een uiterst moeizaam verhaal, dat veel geduld van de lezer vergt. Soms worden alleen de belangrijkste republieken behandeld, de kleinere worden over het hoofd gezien of in enkele alinea's afgedaan. Indien echter meer de klemtoon wordt gelegd op de diversiteit binnen Spaans Amerika in de koloniale tijd dan wordt het inzicht verdiept in de vorming van de nationale staten bij de onafhankelijkheid. Anderzijds dient bij de behandeling van de negentiende eeuw meer aandacht te worden geschonken aan wat die staten onderling verenigt en wat zij gemeenschappelijk hebben op politiek, economisch, sociaal, cultureel en godsdienstig terrein.

Het schrijven van een geschiedenis van de negentiende en twintigste eeuw is een bijzonder moeilijke opgave. Tot nu toe is daarvoor in geen enkel handboek een bevredigende oplossing gevonden. Meest zijn het weinig boeiende verzamelingen van feiten zonder veel onderling verband.

Het geringe gevoel voor nuancering en verandering laat zich in het bijzonder gelden bij het gebruik van allerlei termen op juridisch en economisch gebied en bij de behandeling van de politieke en rechtelijke instellingen. Nu is juist dit materiaal door sociologen, politicologen en cultureel antropologen gebruikt om allerlei theorieën en generaliserende verklaringen op te bouwen. Het lokale en regionale onderzoek ondergraaft de basis van deze doctrines. Er dreigt een oerwoud van lokale situa-

ties en verklaringen te ontstaan, waarover een totaal overzicht ontbreekt. Het is daarom noodzakelijk in die complexiteit de algemene lijnen weer terug te vinden, zij het dan dat vele uitwijkmogelijkheden moeten worden ingebouwd voor de lokale en regionale varianten.

De behoefte aan exacte gegevens over de gebiedsdelen in Amerika was bij het Spaanse bestuur mateloos, zodat vele kwantitatieve data zijn verzameld. Bij de Portugezen was deze tendens minder sterk ontwikkeld. Veel van dit voor het historisch onderzoek zo belangrijke materiaal is verloren gegaan, zodat geen enkele serie compleet is. De lacunes zijn evenwel een minder euvel vergeleken bij de onbetrouwbaarheid. Deze moet geweten worden aan slordigheid, onbekwaamheid van de ambtenaren, corruptie en bedrog. De koloniale bureaus werden uit Spanje overstroomd met verzoeken om inlichtingen en opdrachten tot het houden van enquêtes; lijsten met driehonderd, tot over de vierhonderd vragen moesten door de lokale autoriteiten worden ingevuld. Bovendien waren de vragen vaak onduidelijk geformuleerd. Het kleine ambtelijke apparaat was hierop in het geheel niet ingericht.

Thans is het mogelijk dergelijke kwantitatieve data met behulp van de computer te verwerken. Doch dit kan niet geschieden zonder dat zij eerst op hun volledigheid en betrouwbaarheid grondig zijn onderzocht. Daaraan ontbreekt het echter bij de studies die op dit terrein zijn gedaan.

Lichtgelovigheid speelt de onderzoekers vaak ook parten: ten aanzien van de wetgeving. Vanaf de koloniale tijd is het in de Latijnsamerikaanse geschiedenis een vast gegeven, dat wetten, koninklijke besluiten en verordeningen slechts zelden werden uitgevoerd en toegepast op de wijze die door de wetgever was bedoeld. De enige zekerheid is, dat de overtredingen bestonden, alleen is onbekend op welke schaal die plaats hadden.

In de negentiende eeuw vaardigde men in de staten voortdurend nieuwe grondwetten uit; het bleven papieren maatregelen met gering effect. Sommige staten hadden sociale wetgevingen die vooruitstrevender waren dan vele toenmalige Europese, maar op dit gebied bestond eveneens een diepe kloof tussen theorie en praktijk.

Steeds weer werd geklaagd over de corruptie, de uitbuiting en de afpersing door de ambtenaren. Dit kwaad moet echter niet naar moderne maatstaven worden gemeten. De salariëring was bijzonder laag; in de koloniale tijd moesten vele ambten zelfs gekocht worden. Tussen de overheid en de ambtenaar bestond een stilzwijgende overeenkomst, dat tijdens de ambtsuitoefening op andere wijzen inkomsten konden worden verkregen. Dit euvel uit de koloniale periode is met de onafhankelijkheid niet verdwenen.

Een zekere kritische zin is evenzeer nodig bij de bronnen van literaire aard. De Latijnsamerikaanse cultuur is sterk verbaal, met een voorliefde voor retoriek; pagina's met prachtige volzinnen vloeien de auteurs gemakkelijk uit de pen. Dit geldt ook voor de historici. Geschiedschrijven wordt beschouwd als een uiting van kunst, niet als een werk van wetenschappelijk onderzoek. Bovendien heeft de taal in Latijns-Amerika vaak een andere functie dan in West-Europa; de taal dient eerder om gedachten en bedoelingen te verhullen dan om deze te expliceren.

In de bijdragen die in deze bundel zijn verenigd, zal men uitvoeriger over de kwesties van regionale diversiteit, veranderingen in de loop van de tijd, de terminologie en de problemen bij het schrijven van handboeken over de geschiedenis van Latijns-Amerika worden ingelicht. Het regionale aspect komt zeer duidelijk naar voren. De lezer ziet het hier gedemonstreerd in de praktijk van het historisch onderzoek.

Het zijn bijdragen, waarin op verdienstelijke wijze telkens weer een stukje van het Latijnsamerikaanse verleden wordt ontsloten; oudere opvattingen worden gerectificeerd. Dit geschiedt niet in een iconoclastische stemming, maar in een zorgvuldige, geduldige opbouw, in een constructieve geest. Hierin ligt een waarborg voor de wetenschappelijke waarde. Mijnerzijds behoef ik daaraan niets meer toe te voegen, de bijdragen spreken voor zichzelf.

NOTEN

1. C.N.Degler, 'How fares history ? A personal and impressionistic report', part II, in *Perspectives, American Historical Association Newsletter*, vol. 25, no.1 (1987) 5-6.